

S.-docent M. V. ŠACHMATOV:

Učení staroruských letopisů XI.—XII. století o právu a pravdě.

(Referát pro III. ruský zahraniční vědecký sjezd.)

I.

S výrazem »právo« v jeho nynějším smyslu se ve staroruských letopisech zemského (Kijevského) období neshledáváme. Slovo to se v nich sice vyskytuje, má však širší význam a používá se ho jako synonymu výrazu »pravda«, který znamená zároveň i právo, i mravnost, i pravdu (skutečnost, истина). V pověsti o povolání Varjagů čteme, že shromáždění plemen se usneslo hledati knížete, »jenž by . . . soudil podle práva« (Lavrentjevský letopis, r. 6770 po stvoření světa), což v jiných opisech jest zaměněno výrazem »podle pravdy« (letopis Avraamky, Archangelogorodský letopis). V překladě 57. žalmu Davidova, vyskytující se v letopisu, jest dvakrát použito slova »právo«, které nyní překládáme výrazy: pravda, spravedlnost (Ipatjevský let. r. 6523 po stv. sv.; Bible, Nákladem Bibl. Spolku, 1922). O knížeti Konstantinu Vsěvolodiči se vypravuje, že ho Bůh »podle práva« (t. j. vskutku) obdařil mírností Davidovou, moudrostí Šalamounovou (Lavr. let., r. 6726 po stv. sv.).

II.

Ruské letopisy cenily »pravdu« vysoko a stále hlásaly její plnění ve všech státních a společenských: ve vnitřní vladařské činnosti knížete, ve stycích meziknížecích, v poměru knížete k »věci« (shromáždění občanů města) a t. d.

Ve své vnitřní činnosti musí býti kníže spravedlivým soudcem a vladařem. Nejvyšší pochvalou mu bylo, když v posmrtné vzpomínce o něm psali v letopisech, že »miloval pravdu«, že »pravda s ním chodila« (Lavr. let., r. 6601; Simeonovský let., r. 6713). Pečerský opat Polykarp v rozmluvě s knížetem Rostislavem Mstislavičem formuloval povinnosti knížete k pravdě takto: »Bůh vám velel jednati tak: pravdu činiti na tomto světě, v pravdě souditi soud, a v přísaze státi« (Ipatjevský let., r. 6676). Nedostatek pravdy ve vladařské činnosti toho kterého knížete vzbuzuje u letopisce smutné úvahy. Když se již byl Vše-

volod Jaroslavič přiblížil stáří a byl postižen neduh, přestala docházeti k lidu knížecí pravda, začali jej okrádati zplnomocnění knížetem služebníci, soudcové, správceové (tiuni), uvalovati pokuty (nezákonné), kníže pro své neduhy o ničem nevěděl (Lavr. let., r. 6601).

V stejné míře bylo zapotřebí »pravdy« ve stycích meziknižecích. Na pravdě musilo se zakládati následnictví na trůn, přidělování vladařství starším knížetem mladším knížatům, vzájemný poměr v pravomoci jednotlivých knížat, na pravdě se musila zakládati moc knížete. Projevy požadavku takového pořádku vkládají letopisci do úst oblíbeným knížatům anebo je vyslovují u příležitosti pojednání o jejich činnosti. Jaroslav Moudrý přál svému nejmilovanějšímu synovi Vsěvolodovi, aby přijal, dá-li to Bůh, »vládu trůnu« jeho »po bratrích svých podle pravdy, nikoli v násilím« (Lavr. let., r. 6601), t. j. na základě stanoveného pořádku v následnictví trůnu. Izjaslav Mstislavič pravil k Rostislavu Jurjeviči: »a mně dej Bože, abych vás, všechny bratry své, a celý rod svůj měl podle pravdy, jakož i duši svou« (Ipat. let., r. 6656), t. j. přál si, jako nejstarší kníže, aby meziknižecí poměry a styky byly upraveny podle jakéhosi právního řádu. Knížecí moc musí býti, podle názoru letopisců, založena na zákonných právních podkladech: na závěti předchozího knížete panovníka, na dědickém řádu a t. d. Porušení takových norem vyvolává u letopisce rozhořčení, jež projevuje biblickým křesťanským kázáním jako na příklad, v případě, kdy Izjaslav Jaroslavič byl vyhnán svými bratry Svjatoslavem a Vsěvolodem (Lavr. let., r. 6581).

Poměr mezi knížetem a »věčem« rovněž musí býti založen na pravdě, lid se musí chovati ke knížeti »s veškerou pravdou«. Tak na příklad občané Novgorodu, když zvali Jaroslava Vsěvolodiče na knížecí stolec, zachovali se k němu »s veškerou pravdou a úctou« a proto »dobře vše bylo« (IV. Novgorodský let., r. 6705). Aby byla zachována v zemi pravda, jest nutno, by lid se podřídil knížeti. Neboť před povoláním knížat »nebylo pravdy« mezi nevráživými rody a městy (Lavr. let., r. 6370).

III.

Hlásání nezbytnosti právního pořádku není v letopisech pouhým politickým, světským pojednáním, poučujícím o cestách k do-

cílení zemského blahobytu. Podle jejich představ právo a pravda jsou nezbytné ve veřejné státní správě jak pro docílení blahobytu lidského na zemi, tak i pro dosažení náboženských úkolů: spásy duše, zasloužení pomoci Boží na zemi a plnění křesťanských příkázání.

Poučení o nutnosti pravdy vůbec a pravdy ve správě státu, pro spásu duše, pro zdokonalování se, pro dosažení království nebeského čerpají letopisy již z Pisma Svatého. Rovněž Vladimír Monomach vyvozuje své výroky o pravdě knížete ve vnitřní jeho činnosti z příkázání božích («Poučení» Vladimíra Monomacha). V tomto případě jest nezbytno, aby duši jeho nezahubil přestupek proti pravdě. Svatá knížata Boris a Glěb podle přesvědčení letopisců dosáhla věčného života za obětavé vykonávání meziknížecí pravdy. Sv. Boris měl možnost usaditi se mocí na kijevském trůně, avšak neučinil toho, neboť nechtěl pozvednouti ruky své na staršího bratra svého. Zahynul jako oběť úcty k právnímu podkladu státní moci. Za to po smrti přebývají duše svatých bratrů u Vladyky Cara vesmíru v radosti nekonečné, ve světle nepopsatelném (Lavr. let., r. 6523). O záhrobních pohnutkách pro plnění pravdy a konání soudnictví zmiňují se též zákonodárné spisy a sbírky té doby, jako smlouvy s Řeky, církevní řády a jiné.

IV.

Avšak odměnou za pravdu může býti netoliko království nebeské, nýbrž i blahobyt zde na zemi. K plnění pravdy pobízí tedy dvojí výhoda a mnozí knížata a velmožové se podle této výhody řídí. Toto téma podrobně rozvíjí předmluva, uváděná v některých opisech »Ruské Pravdy«, k samotnému textu jejich článků. Obsahuje asi tato poučení: Kníže musí zachovávat pravdu u soudu proto, že moc jeho jest mu dána Bohem a udržeti si ji může toliko pravdou. Neboť řekl Šalamoun: »slyšte a rozumějte všichni soudcové na zemi, že od Boha pochází vaše moc a síla od Nejvyššího.« A ještě řekl: zle bude s ospravedlňujícím nečestného za mzdu a upírajícím pravdu pravému, neboť moc vám dal Bůh a posoudí brzy vaše konání a vyzkouší vaše myšlenky. Jestli vy »služebníci království« — nesoudíte »pravě«, nezachováte zákona Božího a »v příkázáních jeho nesetrváváte, pak stihne vás brzy strašlivá zkouška, neboť soud nebývá příznivý mocným, po-

něvadž ti menší si zasluhují milosti a ti silní budou »zkoušeni«. Řekl totiž Kristus: komu jest dáno málo, na tom se bude málo požadovati, a komu mnoho, od toho se bude též mnoho žádati.« A proto hleďte s vytrvalou trpělivostí pravdu a uplatňujte ji (Komisní opis I. Novgorodského letopisu, letopis Avraamky; Kalačov: Pojednání o »Ruské Pravdě«, 143-5).

V.

Potřeba pravdy, hlásané v letopisech, vyvozuje se z Písma Svatého. Z tohoto jest čerpán i celý systém státního práva, jenž po názoru letopisců jest speciálním uplatněním všeobecného náboženského, ideového systému.

Letopisci mohli spatřovati svědectví o nutnosti pravdy vůbec na mnoha místech Písma Svatého. Tak na příklad v průpovědi Šalamounově jsou vychvalováni »mírní«, již se přidržují »pravdy« (Lavr. let., r. 6463). Podle slov proroka Isaiáše přesvědčoval letopisec své krajany o potřebě společenské pravdy, o nutnosti pro každého mírniti si vzájemně těžkosti (Lavr. let., r. 6701).

Ve chvalořeči knížete Konstantina jest jasně formulována zásadní nutnost vyvozovati z Písma Svatého veškerá pravidla pro činnost knížat ve vnitřní správě. Pokládá se za zvláštní zásluhu tohoto knížete, že »činil vše podle písma«. Potřebu soudnictví, ideu býti »pravým« čerpal z »psaného«, t. j. z »posvátných knih«, které často čítával (Sim. let., r. 6727); proto se řídil pravdou, když soudil lidi a držel pořádek (Lavr. let., r. 6714). Vladimír Monomach vyvodil ze »slova evangelia«, že kníže jest povinen býti »bohabojným činitelem«, konati při státní činnosti dobré skutky ve jménu Krista (»Poučení« Vladimíra Monomacha).

Normy pro vybudování soustavy meziknížecích vztahů vyvozují letopisy rovněž z křesťanských ideálů. Ctnosti, jež letopisy hlásají pro styky mezi mnichy a mezi lidmi vůbec, jsou tyto: zdrženlivost a skromnost, pokora a poslušnost starších, bratrská láska (Lavr. let., r. 6582; Sim. let., r. 6895). Tytéž ctnosti se doporučují knížatům pro jejich vzájemný poměr: neporušitelnost hranic jiného, poslušnost otce a staršího bratra, bratrská láska, láska k lidu . . .

Nejlepší knížata řídila se ve své činnosti vůči ostatním knížatům podle doporučených ctností. Vladimír Monomach odmítá

porušení cizích hranic z důvodů křesťanského učení a snaží se rozptýlit své pochybnosti vykládáním žaltáře (»Pouč.« Vlad. Mon.). Vasilko Polocký vyjel v ústrety Vsěvolodu Mstislaviči, jenž projížděl kolem, a doprovodil ho s počtou, »zapomenuv, podle příkázání Božího, nepřítelství jeho otce, které způsobil celému jeho rodu«. Oba se zapřísahali, že není jim vzpomínati minulé a že jest snášeti se »podle pravdy« (I. Pskovský let., r. 6646).

Z norem Písma Svatého vyvozuje se též nezbytnost býti poslušen vlády, a to zvláště často na základě známých slov apoštola Pavla: »Není vlády, než od Boha...« Neposlušnost vlády jest považována jako porušení křesťanské ctnosti: skromnosti a pravdy (na př. Lavr., Sofijský I. let., r. 6523; Lavr. let., r. 6683).

VI.

Pravda státní správy, prováděná z důvodů náboženských a vyvozovaná z náboženských příkázání, jest v ideji podřízena »Pravdě Boží«. Sborník soudních zákonů cara Konstantina dává náboženským normám přednost před každou pozemskou pravdou: »Dříve než o jakékoliv jiné pravdě jest mluvití o Boží víře« (Dodatek k Sof. I. letopisu). Tutéž přednost víry před každou pozemskou pravdou zaznamenává letopisec, popisující vítězství knížat Michalky a Vsěvoloda s Vladimírskými nad knížaty Mstislavem a Jaroplukem a Rostovskými; odsuzuje rostovské za to, že nechtěli podříditi své pravdy, svého práva Pravdě Boží: »zde město staré Rostov a Suzdal a všichni bojaři, chtějíce prosaditi svou pravdu, nechtěli vykonávati Pravdu Boží« (Lavr. let., r. 6684).

Vidíme, že podle představy letopisů státní právo, jež vyvozuje soustavu svých zásad z Pravdy Boží a jí se podřizuje, není ve svém obsahu něčím mimo ni stojícím, samostatným. V oboru omezující působnosti státní jest právo pouze částečným, nedokonalým výrazem ideálů soustavy Pravdy Boží ve vesmíru.

Vnitřním pramenem ideového obohacení práva zůstává Pravda Boží, která odhalením nových svých stránek může působiti též na rozšíření obsahu práva.

VII.

Dokonalou může býti toliko Pravda Boží. Pozemské právo, byť i bylo nanejvýš správně odvozeno ze zásad Písma Svatého a

byť se i úplně podřídilo Pravdě Boží, přec jen nemůže býti dokonalým. Vypravování o zavraždění Ondřeje Boholubského vyjadřuje tuto myšlenku slovy Písma Svatého: »kde jest zákon, tam i ublížení mnoho«. (Lavr. let., r. 6683.) Kníže Rostislav Mstislavič, jsa si vědom nedokonalosti tohoto života, snažil se odpoutati se od »krátkodobého« a marnivého světa, od pomíjejícího a marnosti nad marnost zneklidněného žití zdejšího (Ipat. let., r. 6676). Opatovi pečerskému Polykarpovi pravil, že »knížecí panování a svět nemůže býti bez hříchu« (Ipat. let., r. 6676).

VIII.

Probraná letopisná theorie práva a pravdy jeví se na staré Rusi nejvýznačnější a více méně převládající teorií práva.¹⁾ Pod jejím vlivem vypracovalo se staroruské právní sebevědomí, jež nemohlo zůstati bez vlivu na platné právo té doby. Theorie tato jest nejdůležitějším ideovým pramenem dalšího právního budování. Ustavičné hlásání pravdy vlivným v té době duchovenstvem a letopisci působilo postupně, třeba i pomalu, na smýšlení. Z dějin meziknížecích styků a poměru knížat k lidu vidíme, jak si postupně osvojují letopisné kázání knížata i lid a jak letopisné hlásání působí na právní charakter jejich vzájemných vztahů. Tak náboženská idea pravdy jeví se nejdůležitějším vnitřním pramenem staroruského práva. Jsou-li zevnějšími prameny staroruského práva obyčeje, smlouvy, knížecí úkazy (nařízení) a pod., tož vnitřním pramenem jeho jsou dějiny idey pravdy, spojené s dějinami staroruského světového nazírání. —

Z ruského rukopisu přeložil M. Pospíšil.

¹⁾ Vedle této převládající theorie vyskytují se v letopisech též odchylky, jež se vysvětlují: řadou přírůstků, obdobím, místními a osobními sympatiemi autorů jednotlivých oddílů a opisů letopisů. Avšak thematem pro tento referát jest převládající theorie, v níž se skoro nevyskytují nesrovnalosti, dotýkající se více osob a území než podstaty politických zásad. Proto autor všude užívá všeobecně výrazů: »letopis«, »letopisec« atd. a cituje toliko nejhlavnější, ne však všechny použité opisy.